

פניה שלום: אני כתבתי, הוא חתם

שמונה שנים אחרי יציאת פניה שלום עדיין לא נשכח לימה, הם חזרו מברלין לחופשת חולדת הצהר, שלום התאונן על כאבים ולאחר כמה שבועות נית פתאום במרטה, בחורף 1982. שמונה שנים מאז היא אשה שבורה, רתוקה לדידתם המשותפת ברחוב אברבנאל, חיה עם הצל שלו, מדברת איתו, כועסת עליו, שהסתלק כך והשאיר אותה לבדה. לרוב היא לבדה, קוראת משהו ועכשיו סיימה את הביוגרפיה של משה מנדלסון, רואה הרבה טלוויזיה, כולל תוכניות ילדים. ילדים לא היו להם, ואין לה שניקד אותה בקביעות. ידידים שעלו לשלום לרגל הפסוק לבוא אחרים נפטרו או הורקנו. הקירות, שהיו מרופצי מרפס עומרים, חשופים, את רוב הספרים, היו 25,000, העבירו לבקשת שלום לספרייה על שמו בספרייה הלאומית. מרופ בית אריה, מנהל הספרייה ומי שהיה ידד ארץ של חוג שלום, ביצע את ההעברה במשך כמה שנים. יש אחרי שנים, קרב לה פניה שלום ששן רם במות, ומאז לא חזרה לגמרי לאיתנה. גם את "מלאך תרם", ביד של פאול קליין שוולטר בנימין הוריש לשלום, העבירה למוראן ישראל, מחשש גניבה. לפני שנה התנפל עליה מישהו סמוך לביתה, הפיל אותה ושובר את תאנה.

פניה שלום עלתה לארץ לבדה ב-1931. היא גולרה בגליציה, ומאז שעמדה על רעתה נמשכה למיסטיקה יהודית. "כאשר לברנו את ספר 'חזקאל' אמר המורה, שיש סביב זה תורה מיסטית שלמה. רציתי ללמוד את התורה השלמה, וכך הגעתי לירושלם ללמוד. ציפיתי לאדם וקן עם זקן ארוך ומצאתי צעיר בן 34. אני הייתי בת עשרים". העלייה לארץ גרמה משבר עם האב. "אבא היה ציוני כזה, ששילם לציוני שני, כדי שישלח ציוני שלישי לארץ ישראל.

שלנו בגליציה שלטה הסבתא אמו של אבי, שלסון מוחלט. היא נתנה או לא נתנה אישור לקטרי הנשואים במשפחה. היא צעקה על אבי, שהתיר לי להתחתן עם ארץ ישראל אלמוני, שהוא כנראה בוך גמור. היא שלחה מרגל לברלין, כדי שיעמוד על טיבה של משפחת שלום. המרגל חזר מוועד, הוא סיפר לה, שמשפחת שלום היא משפחה מתבוללת, שאין בה אף מלומד אחד לכפרה. אבי, שהיה מנהל בית הספר, ביקש מאחד המורים, שהיו לו קשרים בארץ, להביא אינפורמציה. המורה שלח מכתב לרב סדן, וסדן, השיב, ששלום הוא מלומד למפות וחתן משוכת. סכתי נרגעה, ואבי הלך כל ימיו עם המכתב הזה בכיס מעילו.

"עם הזמן אהבתי אותו, הערצתי אותו. בהדרגה ויתרתי על עניינים שהיו לי והתמסרתי לעבודתו שלו. חשבתי, שהוא חשוב יותר ממני. אני לא מצטערת על כך. היו לנו הרבה שיחות אישיות, אך לא תמיד הוא שם לב אלי. אני לא התרעמתי על כך. כנסיעות הוא אמר: 'עכשיו נדבר על מה שאנחנו לא מספיקים לדבר בבית'. כי בבית הוא היה עבר לעבודתו, אני שיתפתי איתו פעולה. עשיתי את העבודה השחורה. חיפוש במקורות וברומה. לפעמים ביקשו ממנו ביקורת על ספר מסוים, והוא ביקש ממני שאכ תוב אותה. כתבתי והוא חתם. לעתים עזרתי לו בשי אלות מנחות לפתח רעיון כלשהו. קראתי את כל ספריו לפני שיצאו לדפוס. לא תמיד הכנתי הכל, אך לרוב היו לי הערות.

"הוא קם בשמונה וחצי בבוקר, התרחץ, התגלח, קרא עיתון, אכל ארוחת בוקר ועבר קצת על מילון, שהתקין לספר 'הוזהר'. רק כאשר אתרצההיים הוא התחיל לעבוד ברצינות ועבר כך עד אחר כלילה.

קול. אבל בת קול הוא שמע.

"למרות כל הביקורים שלום היה איש בודד. חבריו הטובים, בעיקר וולטר בנימין, נסארו באירופה. את בנימין לא פאשתי אף פעם, אך הרגשתי שהוא איש לא ישר. שלום הקריש עשר שנים מחייו. כדי לעזור ולפרסם את כתביו. הוא אמר לי: 'עשיתי את בנימין מפרנס בעולם יותר ממני, וכך צריך להיות'. לי חיתה הרגשה, שבנימין לא היה נתון ציפון כשבייל שולם. שולם חשב, שאני מסתה נגדו. אם מישהו אמר לו מלה רעה על בנימין, הוא מיד שאל: 'אתה כבר דיברת עם אשתו?'. שולם פירסם את בנימין בעולם, אך גם לו לא חסרו מוניטין. כארבע בן גרמני ה ומקומות אחרים הוא מוכר וידוע. בשנות השבעים מניה. שמירס רצה לעשות עליו רושם של איש תרבות, פרס כמה ספרים של שולם על השולחן והתחיל לדבר עליהם. רבין. לא הבין על מה הוא מדבר. אני חושבת, שבארץ שולם אינו מוכר מספיק.

"הוא אהב מאוד לבוא לחוג אראנוס באסקונה שבשארית. במשך שלושים שנה רצופות, משנת 1946, נסענו לשם בכל שנה. גברת פרנה, תיאוסופית לשעבר, הוציאה את כל הונה, כדי לקיים את המפגשים האלה בבית העתיק, הגדול והיפה שלה. היא קראה לחוג אראנוס, פיקניק ביוונית. כלומר, כל אדם מגיע עם מה שיש לו ומתחלק עם האחרים. הגר עו לשם אנשי שם מכל העולם, כדי לתת הרצאות. לאולם קטן מרכזי נכנס קהל של 250 איש. כל אדם בקהל עבר בחינה מדורקת, לפני שהתקבל לאקרמיה האפלטונית הסגורה הזאת. קג. יונג היה מקורב לגברת פרנה והציע לה להזמין את שולם. שולם לא אהב את יונג, בגלל האנטישמיות שלו,

פניה שלום (מימין) על גרשם שלום (משמאל): אהבתי אותו, הערצתי אותו והתמסרתי לעבודתו. חשבתי שהוא חשוב יותר ממני

כאשר אני החלטתי לעלות לארץ, הוא כעס נורא. אבל אני החלטתי לנסוע. הגעתי לירושלים ומצאתי חדר ברחוב החבשים. התקיימתי מהוראת עברית, שפה שלמדתי בבית, ומעבודות מזדמנות. בסתיו 1932 נרשמתי לאוניברסיטה ללימודי תנ"ך, לשון עברית וקבלה. בשני המקצועות הראשונים היו המורים משעממים, ונשארתי רק באחרון. ההרצאות של שולם היו מרתקות, אך אני מוצאת, שהוא היה מורה גרוע. לא היתה לו נפש של מחנך.

"שולם נהג לעשות מבחני כניסה לסטודנטים שלו. הוא הומק אותם לביתו ובחן אותם. כאשר באתי לביתו גיליתי, שאני גרה בשכנות קרובה אליו, שתי דלתות ממנו. כשבאתי הוא דיבר עם תלמיד אחר והניח לי לעמוד, עד שבכרתי התפוקקו. לבסוף הוא פנה אלי. כאשר הצגתי את עצמי בשמי, פניה פרויד, הוא נדהם. הוא קרא לאשתו, ושניהם הסתכלו עלי במשך שעה ארוכה כמו על אחר מפלאי עולם. הוא זיהה מיד, שאני ממשפחתו של זיגמונד פרויד. הוא הכיר את בת דאחיו של פרויד בברלין ועמד על תווי הפנים הדומים שלנו. את הפסיכואנליזה, אגב, הוא דחה. אולי בגללי, כי יודע? הוא קרא את כתבי פרויד, אך מצא שהם בלתי מועילים.

"אחר כך הוא בחן אותי. הוא שאל אותי מה זה 'השתכח', ואני השבתי, שזה דבר שנשכח. אך זאת מלה בארמית, שיש לה מובן אחר. כך נכשלתי בכל התשובות שנתתי. גם על שאלות, שידעתי בלבי את התשובה עליהן. עניתי לא נכון. בכל זאת הוא הרשה לי להצטרף לתרגיל שלו, ומאז בא לבקר אותי כמעט בכל יום. אני מזוכרת, שהיה רגע שבו התאהבתי. הכל היה מעשה ידיו. איני יודעת איך זה קרה, אך לאחר זמן מה נישאתי לו. אשתו הראשונה, אשה טובה וחכמה, נישאה באותה השנה לידידו הוגו ברגמן.

"הנישואים נדחו משבר נוסף עם אבי. במשפחת

כשהוא לא עבד הוא נכנס לריכאון. היו תקופות שבהן הוא לא יכול היה לכתוב. לא הלך לו. אז הוא היה קשה, ושום דבר לא היה טוב בעיניו. כשהוא עבד, הוא היה בשמים. הוא לא חס יותר מדי על זמנו. הבית היה פתוח, והרבה באו לבקר. אני חסתי על זמנו, ולעיתים קרובות קידמתי את האורח בפתח הבית, לקחתי אותו לחדרי והסחתי שם את רעתו. האורח הלך, ושולם בכלל לא ידע, שבאו לבקר אותו.

"היו זמנים, שבהם הגיעו קבוע שלושה קסקטים לביקור. קסקט אחד היה של בן גוריון. הוא הגיע בדרך כלל כאמצע הצהריים, התיישב פה והתחיל להטיף. שולם היה ביקורתי כלפיו וגם תקף אותו בפרט, אך הוא העריך מאוד את המנהיגות שלו. קסקט אחר היה של רובשוב (שו"ר), ששולם היה עימו בקשרים מאז הפנסיון, שבו הוא גר בברלין. לאחר שאביו זרק אותו מהבית. הקסקט השלישי היה של ברל כצנלסון. ברל הגיע תמיד מאוחר כלילה. הוא נכנס ואמר: 'מה אתם ישנים? טוב, אז קומו, תעשו משהו לשתות ונרדב קצת'. אי אפשר היה לסרב לו. שולם העריך וחיבב אותו במיוחד. תמונה שלו היתה מונחת כל השנים על המדף שמעל למיטתו. ברל נשאר עד הבוקר. בדרך כלל הוא הקשיב, אך לעתים הוא התחיל לדבר בפאתוס כזה, שקשה היה לעצור אותו.

"עגנון בא לבקר כל יום במשך שלושים שנה. הוא הפך לנודניק נוראי. שולם העריץ את יצירתו, אך היו זמנים, שבקושי יכול היה לשאת אותו. בוכר בא לבקר אותי, כששולם לא היה בבית. הוא אמר, שאני הייתי היחידה הטובה ביותר שלו, אך אני לא האמנתי לו. כששולם היה נכנס, בוכר היה מתכווץ. שולם ביקר בחיפזות את התפיסות של בוכר, אך באופן אישי הוא דווקא חיבב אותו. כשבוכר היה חולה, וסימון לא היה בירושלים, שולם ראג לו, השיג לו תרופות וטיפל בו. פעם הוא אמר לי עליה: 'אני חושב, שהוא לא שמע

אבל אהב מאוד להרצות בארנאוס. הוא אמר, שרק שם הוא יכול לדבר שעותיים בלי הפרעה. היתה שם אווירה מיוחדת. את הדברים החשובים ביותר שלו הוא אמר שם.

"שולם היה ער לנשים. באוטוביוגרפיה שלו הוא דילג על כמה פרשות אהבה שהיו לו. גם לאחר נישואיו הוא התאהב מדי פעם, אך רק לשעה. אני, כמו שאומרים היום, פירגנתי לו. אתה רואה את הפסל הזה שמאחורי. אשה עירומה. פעם בא לכאן רב אחד ושאל אותו כיצד הוא מחזיק דבר טמא כזה בין ספריו הקדושים. שולם ענה לו: 'זה הדבר הקדוש'. לילדים לא היה לו יחס. עד שילדים לא יכלו לשוחח ברצינות, הם לא עניינו אותו. עם הבן של עגנון, שהיה בן 12, הוא שוחח כמו עם אדם מבוגר.

"שולם אמר על עצמו, שהוא רק היסטוריון של הקבלה, אך בשום אופן לא מקובל. אבל אני לא מאמינה שמי שעסק בליכוד הרבה שנים במיסטיקה לא נמשך אליה. כשהיינו במינכן, הוא עשה תרגילים בהתאם להוראות של אבולעפיה. החזיק את הראש בין הרגליים, נשם לפי סדר מסוים, חזר על צירופי מלים ואותיות ועוד. הוא אמר אחר כך, שבאמת חל שינוי בתודעה. במלחמת העולם השנייה הגיעו לכאן כמה מקובלים וביקשו ממנו ללמד אותם להפעיל כוחות, שיחסלו את היטלר. שולם אמר להם, שאסור לעורר כוחות כאלה. הם בכל זאת ניסו, ולאחר שרדו רוליף הס נפל באנגליה הוא אמר, שהם כמעט הצליחו.

"פוליטיקה עינינה אותו, אך לא היתה עיקר עולמו. כשהליכוד עלה לשלטון הוא אמר: 'עכשיו תראי איך הם יורסו ויתקעו בכל מה שנעשה לפניהם'. בגין התחנף אליו נורא, ושולם לא אמר עליו מסוב ועד רע. בשנותיו האחרונות היה כמעט מיואש. אני חושבת, שמת מיואש. הוא אמר שעכשיו נשארה לנו רק תקווה."